

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

Голуб Т.І.

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

У статті розглянутий історичний досвід та аналіз тенденцій державної підтримки розвитку аграрного сектора України. Також досліджено еволюцію механізмів впливу органів державної влади на розвиток аграрного сектора. Узагальнено тенденції зміни впливу органів державної влади на розвиток аграрного сектора економіки України за період, що досліджувався.

Ключові слова: державна підтримка, аграрний сектор, механізм ринкового регулювання, аграрна політика.

Постановка проблеми. В економічній літературі поняття «державна підтримка» трактується далеко неоднозначно. Найчастіше дане поняття ототожнюють із системою державного регулювання, державним економічним регулюванням, системою фінансової або бюджетної підтримки, державною допомогою АПК й іншими. Однак, система державного регулювання – поняття більше широке й містить у собі різні способи впливу на розвиток, як агропромислового виробництва, так і суспільства в цілому. Крім державної підтримки державне регулювання поєднує й такі складові, як адміністративний вплив, правовий вплив, міри обмежувально-го характеру [1]. Таким чином, державна підтримка аграрного сектора економіки, будучи невід'ємною частиною державного регулювання, являє собою сукупність різних інструментів і форм економічного впливу на розвиток сільського господарства з метою формування стабільності й конкурентоздатності всіх категорій господарств, створення можливостей для насичення ринку якісним продовольством, розвитку сільських територій і досягнення продовольчої безпеки країни.

Основний виклад матеріалу. Необхідність державного фінансування сільськогосподарського виробництва зумовлена не тільки специфікою галузі, а й рядом особливостей, які притаманні вітчизняному сільськогосподарському господарству. Серед них, зокрема такі: зниження закупівельної спроможності населення, що обмежує можливості підняття цін на сільськогосподарську продукцію; відставання сільського господарства України від розвинутих країн за рівнем науково-технічного прогресу, передових технологій тощо; потреба в інвестиціях для підтримки родючості ґрунту; низькі рівні розвитку інфраструктури сільської місцевості; розрив сталих економічних і технологічних зв'язків між різними сферами агропромислового комплексу [2]. До того ж необхідність державної підтримки сільського господарства обумовлена рядом обставин, серед яких не тільки більша залежність цієї галузі від погодних умов, що у значній мірі впливають на величину і якість урожаю, а, отже, і результативність усього аграрного виробництва, але й уповільнений, у порівнянні з іншими галузями економіки, оборот грошей. Як правило, у сільському господарстві виробничий цикл триває не менш року, у той час як у торгівлі й у банківському середовищі – лічені дні. Все це диктує нагальну потребу надання набагато більше істотної допомоги сільському господарству з боку держави [3].

Державна підтримка сільського господарства в Україні охоплює бюджетне фінансування програм і заходів, які спрямовуються на розвиток галузі, пільговий режим оподаткування, часткову компенсацію

процентних ставок за користування кредитами комерційних банків, списання безнадійної заборгованості перед бюджетом. Бюджетні кошти необхідні для підтримки процесу розширеного відтворення в сільському господарстві; для стримування інфляційних процесів і захисту інтересів споживачів сільськогосподарської продукції [4]. Основні засади бюджетного фінансування сільського господарства визначені в Законах України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», а також у «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року» та ін.

Концептуально погляди стосовно ролі держави у ринковій економіці змінювалися в діапазоні від розгляду її як суб'єкта з мінімально необхідним переліком функцій до тверджень про існування держави як органа, який організує, регулює та формує модель аграрної економіки ринкового типу. В сучасних умовах розвинути країни досить успішно використовують різні концепції: і ті, де державі належить посилену роль, і ті, де роль держави обмежена. Як свідчить практика розвинутих країн світу, де активна політика аграрного державного протекціонізму має вигляд пріоритетного стратегічного напрямку розвитку та сприяє росту виробництва та забезпечення країни власним продовольством, що є запорукою продовольчої безпеки держави та нації [5].

Дослідження еволюції механізмів впливу органів державної влади на розвиток аграрного сектора показало, що держава традиційно відігравала активну патерналістичну роль у господарському житті України і, зокрема, в сільському господарстві, ще починаючи з часів Київської Русі. Суттєвий регуляторний вплив органів державної влади на економічні процеси зберігався протягом століть і особливо чітко проявився у пореформений період XIX ст. (табл. 1) [6,7].

У перші два десятиріччя XX ст. роль механізму державного регулювання економіки в умовах ринкових відносин посилилась у зв'язку із розвитком монополій, необхідністю проведення аграрної реформи, першою світовою війною і особливо після Жовтневої революції. На теоретичному рівні було доведено можливість і необхідність державного регулювання суспільних відносин, поєднання ринкових і державних механізмів підтримки аграрного сектора у соціалістичному суспільстві. І вже в період НЕПу (1921–1928 рр.) було налагоджено на практиці досить оптимальну взаємодію ринкових і державних механізмів регулювання економіки і, зокрема, сільського господарства, що дало змогу відновити в найкоротший термін довоєнний рівень виробництва продукції.

Визначаючи загальні особливості державної підтримки аграрного виробництва в середині 50-х – 80-ті рр., необхідно відмітити, що заходи, які застосовувалися органами державної влади під час аграрних перетворень, носили авральний, безсистемний і не комплексний характер. До того ж всі зміни, які проходили в аграрному секторі, мали суто техніко-технологічний характер, не торкаючись основ виробничих відносин, взаємовідносин сільського господарства з іншими галузями економіки, з державою в цілому, а регулювання носило декретний характер, не враховуючи специфіку аграрного виробництва в різних республіках Радянського Союзу.

Узагальнюючи тенденції зміни впливу органів державної влади на розвиток аграрного сектора економіки України за період, що досліджувався, необхідно відмітити таке: по-перше, вся історія господарських реформ свідчить, що механізм ринкового регулювання часто замінювався механізмом державного управління аграрним сектором, і навпаки; по-друге, в основі всякої господарської реформи було вирішення проблеми поєднання механізмів державного і ринкового регулювання аграрного сектора; по-третє, залежно від глибини вирішення цієї проблеми, визначався напрямок реформ та її результати; по-четверте, результативність реформ в аграрному секторі залежала від стабільності соціально-політичної ситуації в країні.

Початок зміни системи державної підтримки розвитку аграрного сектора в Україні з переходом до ринкових відносин сягає кінця 1990 р., коли необхідно було здійснити радикальні кроки щодо

формування та реалізації нової аграрної політики. І вже наприкінці 1991 р. стало зрозумілим, що подолати негативні тенденції розвитку аграрного сектора, розв'язати продовольчу проблему можливо лише шляхом проведення кардинальної земельної реформи, зокрема шляхом реформування відносин власності на землю. Однак, через відсутність належної координації і контролю з боку державних органів за ходом реформи, несвочасне вирішення низки організаційних і правових питань, реалізація земельної реформи стримувалася, а її темпи залишались незадовільними. Таким чином, на той час ні Верховній Раді, ні жодному з урядів України не вдалося знайти ефективних механізмів вирішення проблем розвитку аграрного сектора і входження його в систему ринкових відносин. Більше того, мав місце фактичний провал аграрної політики, тому що саме відсутність справжніх реформ в аграрному секторі обумовлювало його занепад. І аж до 1999 р. реформа в аграрному секторі не давала відчутних результатів, а скоріш навпаки – з кожним роком відбувався спад обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Іншими словами, розвиток ринкових відносин в сільському господарстві в 90-х рр. супроводжувався кризовими явищами. До того ж в переважній більшості випадків залишилося адміністративне втручання в господарську діяльність аграрних підприємств. Починаючи з кінця 1999 р., центральними органами державної влади було вжито низку рішучих системних заходів ринкового спрямування щодо виходу аграрного сектора з кризи і, як наслідок, відбулися великі зміни соціально-економічного та організаційного характеру. В цей

Таблиця 1

Еволюція підходів країн-лідерів до підтримки сільського господарства у XX-XXI ст.

Назва періоду	Характеристика періоду	Державні заходи підтримки аграрного сектора економіки
Невтручання (1990-1914)	Вільне функціонування сільськогосподарського сектора, регулювання випуску аграрної продукції через ринковий механізм попиту та пропозиції	Переважно невтручання держави у функціонування аграрного сектора економіки. Регулювання сільського господарства лише за екстремальних ситуацій
Перший регламентаційний (1914-1918)	Зниження аграрного виробництва, дефіцит продуктів харчування	Активне втручання урядів в аграрний сектор через контроль над цінами
Країнової диференціації (міжвоєнний період)	Коливання цін на сільськогосподарські товари	Впровадження пільг та субсидій для фермерів з метою підтримки їх доходів, захист внутрішнього ринку від іноземної конкуренції
Другий регламентаційний (1939-1945)	Різке зменшення аграрного виробництва в країнах Європи та в Японії. Стрімке його зростання в США	Введення карткових систем та ринкового планування в Японії та європейських країнах, нарощування експорту в США
Стабілізації аграрних ринків (після II-ої Світової війни до 70-х рр. XX ст.)	Стрімкий ріст виробництва аграрної продукції в Японії та країнах Європи	Підтримка доходів фермерів через встановлення мінімальних та орієнтовних цін, запровадження експортних субсидій.
Загострення глобальної конкуренції (70- поч. 90-х рр. XX ст.)	Зменшення цін на аграрну продукцію через її перевиробництво. Початок лібералізації аграрних ринків	Заходи щодо обмеження виробництва та зменшення пропозиції аграрних товарів (виведення землі з обороту, зменшення цін підтримки та надання контрциклічних дефіцитних платежів, квотування, бюджетні стабілізатори)
Інноваційно-ліберальний (розпочався у середині 90-х рр. XX ст. і триває зараз)	Раціоналізація сільського господарства, лібералізація ринків сільськогосподарських продуктів. Активний розвиток виробництва трансгенних продуктів та, на противагу їм, органічних продуктів	Контроль за впливом сільського господарства на довкілля, підвищена увага до безпеки продуктів харчування. Поступове зменшення захисту внутрішнього ринку від іноземної аграрної продукції. Подальше зменшення цін підтримки та її відокремлення від рівня виробництва, надання фіксованих перехідних та прямих платежів фермерам

Джерело: розроблено автором

час в основу соціально-економічних перетворень на селі було закладено нову ідеологію аграрних відносин, насамперед, надання приватному сільгосптоваровиробнику самостійності у виборі форм господарювання, каналів реалізації продукції, партнерів по співпраці. На цьому етапі аграрна реформа охопила всі основні складові розвитку аграрного сектора економіки: відносини власності на землю та майно; кредитування сільськогосподарського виробництва; інфраструктуру аграрного ринку; державне регулювання; податкову політику [6, 7].

Таким чином, на той час в Україні було створено нові умови для розвитку ринкових відносин в аграрному секторі економіки через розроблення та прийняття базових законів, необхідної нормативно-методичної бази для врегулювання земельних та майнових питань у процесі здійснення економічних реформ. У табл. 2 наведено розподіл видатків на державну підтримку розвитку сільськогосподарського виробництва у 2014-2015 р. та відображено розподіл кредитів, що надаються з державного бюджету на різні потреби сільського господарства.

Державна фінансова політика у сфері АПК України в умовах обмеженості ресурсами повинна орієнтуватися на побудову самодостатнього фінансово незалежного аграрного сектору економіки. Відсутність кореляційного зв'язку між бюджетним фінансуванням АПК та показниками його діяльності потребує системного вивчення досвіду провідних сільськогосподарських підприємств в усіх регіонах України, які за сучасних умов демонструють показники стабільного розвитку, з метою поширення цього досвіду в усій галузі, в тому числі і за допомогою дорадницьких служб. Бюджетне фінансування варто зосередити на заходах «зеленої скриньки»,

насамперед, на заходах з охорони навколишнього природного середовища та створенні державних резервів для забезпечення продовольчої безпеки (на поворотній основі). Необхідно відходити від практики виплат бюджетних допомог потерпілим від стихійних лих господарствам, а розвивати та удосконалювати страхові відносини в АПК. Основними причинами неефективного використання коштів державного бюджету, які виділяються на підтримку АПК, є недосконалість механізмів отримання і розподілу бюджетних коштів та порушення бюджетної дисципліни при їх використанні. Щорічна зміна порядку та механізмів виділення коштів з державного бюджету, їх громіздкість, запізніле затвердження та внесення до них неодноразових змін протягом періоду спричиняє несвоєчасне отримання коштів державної фінансової підтримки та неефективне їх використання і повернення [1].

Висновки. Таким чином, в процесі дослідження встановлено, що для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні та підвищення його конкурентоздатності перш за все необхідно впорядкувати процес державного фінансування сільського господарства, забезпечити його значне зростання та ефективність використання, що відповідає як принципам ринкової економіки, так і підходам до державного стимулювання сільськогосподарського виробництва в інших країнах. Впорядкування потребує механізм прямої державної підтримки сільського господарства. Бюджетні дотації і компенсації потрібно виплачувати насамперед ефективно господарюючим товаровиробникам, а основну масу коштів потрібно спрямовувати на фінансування програм, здатних забезпечити сталий розвиток сільського господарства.

Таблиця 2

Розподіл державних коштів на підтримку сільськогосподарського виробництва на 2014-2015 рік, тис. грн

Напрямок використання коштів	2014		2015	
	Сума, млн. грн.	% до загальної суми	Сума, млн. грн.	% до загальної суми
Заходи по боротьбі з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, запобігання розповсюдженню збудників інфекційних хвороб тварин	3000,0	0,05%	0	0,00%
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	100000,00	1,78%	0	0,00%
Часткова компенсація вартості електроенергії, використаної для поливу на зрошуваних землях	31,9	0,00%	0	0,00%
Фінансова підтримка створення оптових ринків сільськогосподарської продукції	0	0,00%	0	0,00%
Державна підтримка галузі тваринництва	888010,7	15,82%	0	0,00%
Надання кредитів фермерським господарствам	27900,0	0,50%	25600,0	0,83%
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу	3818,4	0,07%	3818,4	0,12%
Всього видатки Мінагрополітики України	5612227,8	100,00%	3098975,2	100,00%

Джерело: дані додатків № 3 і № 4 до Держбюджету України на 2014 р. [8]

Список літератури:

1. Аграрний протекціонізм: научные основы и механизмы осуществления в условиях рыночных отношений (Науч. тр. ВИАПИ им. А.А. Никонова; Вып. 17). – М. : ВИАПИ, ЭРД, 2007. – 472 с.
2. Аграрна політика України: огляд та перспективи / [Артюшин В., Чапко І, Кобута І та ін.] //Актуальні питання аграрної політики: зб. робіт 1999-2002; [упоряд.: В. Дем'янчук, О. Шевцов, В. Артюшин]. – К., 2002. – С. 100–174.
3. Аграрная политика / [А.П. Зинченко, В.И. Назаренко, В.В. Шайкин и др.]; Под ред. А.П. Зинченко. – М.: Колосс, 2004. – 304 с.
4. Гайдуцький Г.І. Гозпрозрахунковий механізм міжгалузевих зв'язків в АПК / Г.І. Гайдуцький – К.: Урожай, 1999. – 179 с.

5. Гайдуцький П.І. Аграрна реформа в Україні / Гайдуцький П.І., Саблук П.Т., Лупенко Ю.О. та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
6. Горбик А.О. Аграрна реформа в Україні XVI-XX ст. / Горбик А.О. – К: Інститут історії України НАН України, 1997. – 63 с.
7. Історія українського селянства / [відповід. ред. Смолій В.А.]. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 2006. – 652 с.
8. Закон України „Про державний бюджет України на 2014 рік” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>.

Голуб Т.І.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тычины

ИСТОРИЧЕСКИЙ ОПЫТ И АНАЛИЗ ТЕНДЕНЦИЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ

Аннотация

В статье рассмотрен исторический опыт и анализ тенденций государственной поддержки развития аграрного сектора Украины. Также исследована эволюция механизмов воздействия органов государственной власти на развитие аграрного сектора. Проведен обзор тенденции изменения влияния органов государственной власти на развитие аграрного сектора экономики Украины за период, который исследовался.

Ключевые слова: государственная поддержка, аграрный сектор, механизм рыночного регулирования, аграрная политика.

Holub T.I.

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

HISTORICAL EXPERIENCE AND TREND ANALYSIS FOR STATE SUPPORT OF AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Summary

In article historical experience and trend analysis for state support of the agricultural sector of Ukraine. The evolution of mechanisms of influence of public authorities on the development of the agricultural sector is also investigated. Overview of trends in the impact of the government on the development of the agricultural sector of Ukraine for the studied period is carried out.

Keywords: government support, agricultural sector, mechanism of market regulation, agricultural policy.

УДК 338.520

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРВИННОГО ГЕОГРАФІЧНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ

Груциньська Н.М.

Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України

Стаття є коротким анонсом серії статей, присвяченій тематичі міжнародної спеціалізації економіки України під назвою: “Еволюція міжнародної спеціалізації економіки України: від неоліту до сучасних часів”. Серія присвячена еволюції спеціалізації національної економіки з часів додержавної доби в історії України (кам’яна доба, трипільська культура, бронзова доба), формування перших держав на території України (скіфська культура, грецькі держави на території України, племянний союз антив та імперія гутів, зародження слов’ян, походження українського народу), періоду від заснування Києва і до ліквідації Київського князівства, Козацька доба в історії України, Українська народна республіка, проголошення незалежності України, період Голодомору та місце і роль міжнародної спеціалізації України у складі СРСР. В представленій статті не розкриваються особливості сучасних процесів міжнародної спеціалізації національної економіки, проте окреслюються аспекти дослідження даного питання в подальших роботах. Червоною ниткою через великий часовий історичний пласт проходить питання спеціалізації України як аграрної економіки, разом з цим підкреслюється значний негативний вплив політичних факторів на внутрішнє становище її національної економіки.

Ключові слова: міжнародна спеціалізація, неолітична революція, козацтво, трипільська культура, індустріалізація, сільське господарство, геноцид, політичний вплив.

Вступ. Технологічні трансформації сучасних глобальних процесів зумовлюють значні зміни в структурах міжнародної спеціалізації кожної

національної економіки, в т. ч. й України. Особливого значення щодо визначення місця національної економіки в сучасних світогосподарських процесах